

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2023-105-112>

УДК 378.016:78.01(045)

Олексюк Ольга Миколаївна,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри музикознавства та музичної освіти

факультету музичного мистецтва і хореографії,

Київський університет імені Бориса Грінченка

Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/000-0002-7785-1239>

o.oleksiuk@kubg.edu.ua

ТЕОРІЯ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ: ПОСТНЕКЛАСИЧНИЙ ЕТАП

Анотація. Стаття розглядає важливість розгляду людини як головного суб'єкта освітніх процесів та процесу формування особистості через ціннісний підхід до навколишнього світу, самої себе та інших. Автор стверджує, що людські знання, на відміну від природничих наук, є суб'єктивними, індивідуальними та наповненими екзистенційними значеннями та цінностями. Однак, поточна система освіти часто несумісна з культурою та не сприяє формуванню "світогляду". Стаття підкреслює ідеологічну протиріччя між технократичною (науковою) парадигмою освіти та ідеєю освіти як гуманістичного та культурного явища. Сфера освіти найбільш чутливо реагує на кризові процеси як глобального, так і локального характеру, та виявляє власні ознаки кризи, що утворилася внаслідок розриву між технократичним, сциєнтичним світом і світом культури, світом власне гуманітарного. Обґрунтовано, що прогресивні тенденції розвитку світової спільноти зумовили становлення людиноцентристської освітньої парадигми нового постіндустріального суспільства. Цей напрям повністю відповідає парадигмі як глобального, так і національних вимірів суспільного поступу, що нормативно закладено в багатьох міжнародних документах і правових актах ООН, ЄС, ЮНЕСКО та ін. З'ясовано, що загальноновизнаним у науковому дискурсі є положення про те, що наразі спостерігається перехід людства від однієї системи цінностей, що заклалися в європейській культурі Нового часу, яка підняла статус науково-технічних досягнень людства на вищий п'єдестал знання, відкинувши при цьому ціннісну свідомість на задвірки культури, до нової системи цінностей, яка є співвимірною до людини, її гуманітарної природи та людської екзистенції. Це пов'язано з утвердженням системи цінностей постнекласичної науки й культури, тому завдання полягає в тому, щоб досягнути ціннісну матрицю постнекласичної культури, виокремивши ті цінності, які є співвимірними до гуманітарної сутності людини.

Ключові слова: освіта; постнекласична освіта; музичне мистецтво.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. На зламі XX – XXI століть світ стрімко увійшов у добу постнекласики, що пов'язано із входженням людської цивілізації в еру інформаційного (постіндустріального) суспільства. Небачений до нині прорив інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери людської життєдіяльності, поява «віртуальної реальності», розробка концепцій інформаційного та мережевого суспільства, розвиток конвергентних NBICS-технологій, упровадження міждисциплінарної методології, трансдисциплінарних норм та цінностей тощо потребують сутнісного осмислення та наукової рефлексії цих процесів з урахуванням постнекласичних реалій.

Постнекласика, яка логічно сформувалася в історії науки від класики, некласики і, власне, до постнекласики змістила епіцентр людського буття до полюсу нелінійності, утверджуючи принципово інші цінності, духовні орієнтири й критерії раціонального. Феномен *раціональності* (від лат. *ratio* – розум) є унікальним рефлексивно-понятійним принципом культури, який її впорядковує, надає їй цілісності та уможливорює раціоналізацію елементів культури в системі освіти. Раціональність – це не лише властивість розуму, що пізнає, не лише спосіб упорядкування знань, раціональність є культурною цінністю й на кожному історичному етапі розвитку культури критерії раціонального визначаються домінуючою системою цінностей, навколо яких й формується культурно-ціннісна та духовно-світоглядна структура суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток постнекласичної етапу теорії музичної освіти знайшов своє відображення у працях В. Вознюк, І. Добронравова, В. Рогової, І. Добронравова, В. Кремень, О. Олексюк, Л. Рижак, П. Саух, І. Сидоренко, М. Ткач та ін. Різні аспекти музичної освіти неодноразово ставали предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних музикологів та мистецтвознавців серед яких В. Суханов, М. Дяченко, І. Котляревський, Ю. Полянський, О. Михайлеченко, О. Ростовський, О. Рудницька та ін. Науковці зазначали важливість музичної освіти передусім як засобу розвитку гармонійної особистості, реалізації її музично-естетичних якостей.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є розкриття сутності та специфіки розвитку постнекласичного етапу теорії музичної освіти. Для досягнення поставленої мети сформульовано наступні **завдання**: обґрунтувати сутність т постнекласичного етапу музичної освіти; дослідити історичну генезу постнекласичного етапу музичної освіти.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH FINDINGS

Прихильники теорії постнекласичної освіти (В. Вознюк, І. Добронравова, В. Кремень, О. Олексюк, П. Саух, І. Сидоренко, М. Ткач та ін.), які визначають сучасний етап розвитку науки через поняття «постнекласична наука» наголошують на її суттєвій відмінності від класичної та некласичної науки. У контексті постнекласичної

науки знання вже не є зорієнтованим тільки на відображення реальності, навпаки, воно спрямоване на створення такого знання, застосування якого повинно містити відповідь на сакраментальне питання щодо цінності людського існування у контексті неймовірних викликів і загроз сьогодення. Дане твердження звучить як ніколи актуально, коли наша держава переживає надскладний етап в своїй багатовіковій історії, пов'язаний з російською військовою агресією, і фактично бореться за своє виживання.

Як відомо, ще наприкінці ХХ століття прогресивні тенденції розвитку світової спільноти зумовили становлення людиноцентристської освітньої парадигми нового постіндустріального суспільства. Цей напрям повністю відповідає парадигмі як глобального, так і національних вимірів суспільного поступу, що нормативно закладено в багатьох міжнародних документах і правових актах ООН, ЄС, ЮНЕСКО та ін. Не дивлячись на те, що більшість з цих інституцій наразі переживають досить складні часи, пов'язаних з порушенням Росією всіх норм міжнародного права, тим не менше Європейська Рада та Європейський Союз визнали, що визначальним чинником на шляху переходу до інноваційної, етичної економіки є люди як головна цінність Європи.

За цих обставин важливою видається думка В. Кременя про те, що «людство здатне вижити, лише відтворивши і поставивши в центр свого існування систему абсолютних цінностей. З огляду на це ХХІ століття має стати «віком людини», в якому пріоритет духовного превалює над матеріальним. Аби подолати духовну ціннісну кризу та зберегти людині свою сутність, потрібна нова філософія – *філософія людиноцентризму*, коли головним параметром буття є людиновимірність. Людина, у свою чергу, спрямовує активність на творчість і творення, духовну самодетермінацію, духовну культуру, духовну свободу. Екстраполяція цих філософських ідей в освітню площину зумовлює людиноцентристський вимір освітнього процесу, який вибудовується навколо Людини як найвищої цінності. Людиноцентризм в освіті передбачає розвиток і саморозвиток особистості відповідно до її здібностей і потреб, задоволення освітніх і творчих запитів особистості» [1, с. 9 – 10].

ХХІ століття посилює вимоги до вищої освіти, загострило суперечності, пов'язані з глобалізацією та інформатизацією всіх сторін економічного та соціально-культурного життя суспільства. У результаті розгортання цих процесів змінюється погляд на людину, її формування та розвиток. Можна стверджувати, що реалізація вищого «Я» людини можлива лише через пізнання нею своєї внутрішньої природи. Дедалі більш поширеними у науковому дискурсі стають ідеї, які стосуються саморозвитку особистості, її духовного потенціалу, здатності до творчої самореалізації тощо. Фокус пізнання зміщується із соціальних структур на людську особистість, на прояви її індивідуальності, суб'єктності та унікальності. Суспільство стрімко рухається до антропоцентризму, а цей принцип зміг увійти в сучасну освіту лише тому, що він відображає глибокі зміни духовного та ціннісно-світоглядного характеру у соціальній реальності.

Загальновизнаним у науковому дискурсі є положення про те, що наразі спостерігається перехід людства від однієї системи цінностей, що закладалися в європейській культурі Нового часу, яка підняла статус науково-технічних досягнень людства на вищий п'єдестал знання, відкинувши при цьому ціннісну свідомість на задвірки культури, до нової системи цінностей, яка є співвимірною до людини, її гуманітарної природи та людської екзистенції. Це пов'язано з утвердженням системи цінностей постнекласичної науки й культури, тому завдання полягає в тому, щоб досягнути ціннісну матрицю постнекласичної культури, виокремивши ті цінності, які є співвимірними до гуманітарної сутності людини. У цьому й полягає унікальність постнекласики та постнекласичної методології, так як постнекласична наука суттєво зближується зі світом гуманітарного.

До наукового обігу поняття «*постнекласична наука*» було уведено в кінці 80-х років ХХ століття, щоб позначити новий етап у розвитку науки, який зумовлений науково-технічною революцією, яка розгорталася протягом трьох останніх десятиліть минулого століття і наразі ще продовжується. Так, у дослідженні українських науковців І. Добронравової, Т. Білоус та О. Комар визначено, що «під час першої глобальної наукової революції Нового часу в умовах становлення класичної науки додисциплінарного (XVII—XVIII ст.) і дисциплінарного (XIX ст.) етапів її розвитку склалась система засад класичної науки. Революція початку ХХ століття призвела до появи некласичної науки (спеціальної і загальної теорій відносності і квантової механіки у фізиці, генетики у біології, кібернетики як основи створення обчислювальної техніки і т.д.). Нинішня наукова революція, яка пов'язана зі становленням нелінійного природознавства і загалом постнекласичної науки, розгорталась упродовж трьох останніх десятиліть і досі не завершилася» [2].

У процесі цієї науково-технічної революції з'явилися й почали успішно реалізовуватися такі науково-дослідницькі теорії як: загальнонаукова дослідницька синергетична програма (Г. Хакен), теорія дисипативних структур (І. Пригожин, І. Стенгерс), еволюційна теорія аутопоезису про самогенеруючу, самозберігаючу структуру в живих системах (У. Матурано, Ф. Варелло), теорія динамічного хаосу в природознавстві (А. Пуанкаре, Е. Лоренц) та ін.

Суттєвої трансформації набуває значення ключового терміну «ratio»: від початкових тлумачень – «міра», «розум», «співвимірність» до потрактування раціональності крізь призму понять «комунікативності», «інтерсуб'єктивності», «людинорічності». Формується постнекласичний тип раціональності на протигагу до раціоналізму просвітницького типу. Якщо за класичної раціональності рух думки відбувався за чітко визначеними траєкторіями до якогось усталеного, фундаментального поняття (наприклад, «сутнісне»), й світ розумівся поза людської присутності, то логіка руху думки за постнекласики, навпаки, відбувається за «випадковими» траєкторіями, в яких провідне місце визначено цінностям, якими керується мислячий суб'єкт і які він сповідує.

Транзитивний (перехідний) стан сучасного суспільства, в якому ціннісна структура наповнюється іншим соціальним й духовним змістом у контексті постнекласичної реальності, зумовлює необхідність радикального оновлення змісту

вищої освіти, де аксіологічні пріоритети мають стати ключовими у професійній підготовці майбутніх фахівців. Розкриваючи аксіологічний вимір постнекласичної науки, Л. Сидоренко ґрунтовно схарактеризовує сутнісні риси постнекласичного знання: «по-перше, це знання на межі природничо-наукового та гуманітарного. ... Друга особливість постнекласичного знання ... це трансдисциплінарність знань. ... Потреба розв'язання дослідницьких та практичних проблем з позицій трансдисциплінарності породжує «етос трандисциплінарності», що набуває рис відкритої системи, яка зорієнтована на реальні проблеми життєвого світу, які потребують конкретного розв'язання. ... Третя характеристика постнекласичного знання пов'язана з тим, що знання і практика по-новому взаємодіють. ... Знання як здатність практикуватися передбачає момент конструювання, проєктивності, технологічності» [3, с. 207 – 211].

Цілком погоджуємося з думкою О. Рудницької про те, що «розвиток освіти як соціального інституту зумовлений багатьма чинниками та умовами функціонування суспільства, серед яких одним з найважливіших є її взаємозв'язок з культурою. Саме культура фокусує систему ціннісних уявлень, що становлять основу особистісних орієнтирів суб'єкта, регулюють його діяльність, переводять людину в якісно інший спосіб буття – більш осмислений та упорядкований, тому одним з основних принципів освіти можна вважати принцип культуровідповідності, імперативно проголошений А. Дістервегом: «Навчай культуровідповідно!» [4, с. 46]. Розкриваючи поняття «культури» не тільки як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань людства, а й як рівень освіченості окремої людини, дослідниця визначає, що саме через культуру людина створює і розвиває саму себе, «відкриває і перетворює світ та своє «Я», реалізує власний духовний потенціал, наближується до світових досягнень людської цивілізації» [4, с. 47].

На думку Г. Падалки, «культуровідповідність – необхідна ознака мистецької освіти в сучасних умовах, що зорієнтована на усвідомлення учнями мистецтва як соціального явища, на досягнення значущості художньої культури в навколишньому бутті, на висвітлення соціальних функцій мистецької діяльності» [5, с. 128].

Культурна ситуація сьогодення, на протигагу досягненням науково-технічної революції, характеризується низкою кризових феноменів і явищ: з однієї сторони, спостерігається криза «технократичної домінанти» і, як її результат, – загальнопланетарна зміна клімату, екологічна криза та ін.; а з іншої, – розгортається глобальна гуманітарна криза, що пов'язана з загальними тенденціями дегуманізації суспільства в цілому, знецінення духовно-ціннісних орієнтирів та особистісних якостей людини, девальвації інтелектуальної діяльності, а також з руйнівними наслідками російської військової агресії щодо привнесення ворожої ідеології «руського міра» на терени нашої держави. Сфера освіти найбільш чутливо реагує на кризові процеси як глобального, так і локального характеру, та виявляє власні ознаки кризи, що утворилася внаслідок розриву між технократичним, сцієнтичним світом і світом культури, світом власне гуманітарного.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

При всій різноманітності підходів до визначення сутності освіти як феномену культури стає очевидним, що культура і освіта між собою органічно взаємопов'язані й жодним чином не можуть існувати одна без одної. Якщо культура – це матеріальне й духовне середовище, що створене людством у процесі цивілізаційного розвитку, то освіта як найважливіший механізм трансляції та відтворення культурних цінностей визначає ту сферу життя людини, в якій створюються умови для розбудови її природних даних і здібностей й формується образ особистості як цілісного суб'єкта культури.

Зазначимо, що розуміння освіти як феномену культури є можливим лише за умов розгляду людини як головного суб'єкта освітньої діяльності, як процесу становлення особистості через ціннісне ставлення до оточуючого світу, до самої себе, до інших, що уможливорює усвідомлення себе як унікальної особистості, яка є співпричетною і відповідальною до того, що відбувається в світі. Гуманітарне знання на відміну від природничонаукового – це знання, яке пережите й присвоєне особистістю, воно є суб'єктивним, індивідуальним, наповненим екзистенційними значеннями і смислами. Це знання є непрагматичним, неутилітарним, іноді навіть ірраціональним, проте його суб'єктивність та особистісна складова визначають його значущість. Між тим доводиться визнавати, що сучасна система освіти, у більшості випадків, не є співвимірною до культури й не сприяє формуванню «образу світу». Наразі спостерігаємо світоглядне протиставлення ідей, парадигм, цінностей між технократичною (сцієнтичною) освітньою парадигмою та ідеєю становлення освіти як гуманітарного феномену, феномену культури в цілому, що й стане **перспективним напрямом наших подальших досліджень**.

5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Кремень, В.Г., 2019. Духовність і цінності буття людини, в кн. *Горизонт духовності виховання*. Монографія. Вільнюс: *Zuvedra*, 9 – 11.
2. Добронравова, І. С., Білоус, Т. М., & Комар, О. В., 2009. *Новітня філософія науки*. Підручник. Київ: Логос. [Електронний ресурс]. Доступно: <<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Dobr-bil-kom.htm>>.
3. Сидоренко, Л.І., 2011. Аксиологія постнекласичної науки. *Сучасна українська філософія: традиції, тенденції, інновації*: збірник наукових праць. відп. ред. А.Є. Конверський, Л.О. Шашкова. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 304.
4. Рудницька, О. П., 2005. *Педагогіка: загальна та мистецька*. Тернопіль: Навч. Книга.
5. Кривошея, Н.Б., 2019. Принципи формування музично-педагогічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. [Електронний ресурс]. Доступно: <<http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/174545>>.

THEORY OF MUSIC EDUCATION: POST-NON-CLASSICAL STAGE

Olha Oleksiuk,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Musicology and Music Education
Faculty of Music and Choreography
Borys Grinchenko Kyiv University
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/000-0002-7785-1239>
o.oleksiuk@kubg.edu.ua

Abstract. The article examines the importance of considering a person as the main subject of educational processes and the process of personality formation through a valuable approach to the surrounding world, oneself and others. The author claims that human knowledge, unlike natural sciences, is subjective, individual and filled with existential meanings and values. However, the current education system is often incompatible with the culture and does not contribute to the formation of a "worldview". The article emphasizes the ideological contradiction between the technocratic (scientific) paradigm of education and the idea of education as a humanistic and cultural phenomenon. The sphere of education reacts most sensitively to crisis processes of both a global and local nature, and reveals its own signs of a crisis that was formed as a result of the gap between the technocratic, scientific world and the world of culture, the world of humanitarianism itself. It is substantiated that progressive trends in the development of the world community caused the formation of a human-centered educational paradigm of the new post-industrial society. This direction fully corresponds to the paradigm of both global and national dimensions of social progress, which is normatively established in many international documents and legal acts of the UN, EU, UNESCO, etc. It was found out that it is generally recognized in the scientific discourse that there is currently a transition of humanity from one system of values that was established in the European culture of the New Age, which raised the status of scientific and technical achievements of humanity to a higher pedestal of knowledge, rejecting at the same time value consciousness at the gates of culture, to a new system of values that is commensurate with man, his humanitarian nature and human existence. This is connected with the establishment of the value system of post-non-classical science and culture, so the task is to understand the value matrix of post-non-classical culture, singling out those values that are commensurate with the humanitarian essence of a person.

Keywords: education; post-non-classical education; musical art.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Kremen, V.H., 2019. Dukhovnist i tsinnosti buttia liudyny [Spirituality and values of human existenc], v kn. Horyzont dukhovnosti vykhovannia. Monohrafiia. Vilnius: Zavedra, 9 – 11.
2. Dobronravova, I. S., Bilous, T. M., & Komar, O. V., 2009. *Novitnia filosofii nauky* [The newest philosophy of science]. Pidruchnyk. Kyiv: Lohos. [Elektronnyi resurs]. Kyiv: Lohos. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Dobr-bil-kom.htm>>.
3. Sydorenko, L.I., 2011. Aksiologhiia postneklasychnoi nauky [Axiology of post-nonclassical science]. *Suchasna ukrainska filosofii: tradytsii, tendentsii, innovatsii: zbirnyk naukovykh prats. vidp. red. A.Ie. Konverskyi, L.O. Shashkova*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 304.
4. Rudnytska, O. P., 2005. *Pedahohika: zahalna ta mystetska* [Pedagogy: general and artistic]. Ternopil: Navch. Knyha.
5. Kryvosheia, N.B., 2019. *Pryntsypy formuvannia muzychno-pedahohichnoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity* [Principles of formation of musical and pedagogical competence of future teachers of preschool education institutions.]. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <<http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/174545>>.

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2023-112-122>

УДК 069.5:94(477.86)

Татарко Ірина Іванівна,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін,
Дунайський інститут Національного університету
«Одеська морська академія»
Ізмаїл, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0001-9381-5193>
tatarkoirina01011979@ukr.net

ЕЛЕМЕНТИ СТАНОВЛЕННЯ МОРСЬКОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД МОРСЬКИХ МУЗЕЇВ

Анотація. У статті досліджено розвиток музеїв морського напрямку в Україні та їх вплив на морську освіту. Автор наголошує, що одним з актуальних завдань потужного економічного зростання України упродовж років незалежності залишається питання збереження та розвитку морської галузі. Велику роль в досягненні цієї мети відіграють спеціальні навчальні заклади та морські музеї. В Україні є багато музеїв, але науковцями мало уваги приділялось саме дослідженню морських музеїв.

Встановлено, що в Україні існує 14 морських музеїв, які вважаються ідеальним місцем для збереження морських традицій та багаторічних артефактів, які іноді датуються століттями тому. У них збережено унікальні експонати кораблів та